



УДК 94(477)

doi: 10.15421/1717165

**Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках**Г. Г. Кривчик, Дніпровський національний університет залізничного транспорту  
ім. академіка В. Лазаряна, Дніпро, Україна

У статті розглянуто питання про застосування двох пар основних загальнонаукових методів пізнання – аналізу і синтезу, індукції та дедукції – в історичних дослідженнях. Наведено приклади використання означених методів видатними вітчизняними істориками.

Стверджується, що аналітичний метод, який означає розбирання, розчленування цілого на складові частини, допомагає виокремлювати в об'єкті історичного дослідження передусім такі проблеми, як розвиток економічних і політичних відносин, внутрішньої і зовнішньої політики держави, культурні процеси, а також питання політичної, громадської, науково-педагогічної, просвітницької, підприємницької (тощо) діяльності історичної особи. Щодо синтезу, то застосування цього методу в історичних науках передбачає визначення предмету дослідження (явища), відбір необхідного фактичного матеріалу та розкриття предмету дослідження за наміченим сюжетом.

Індукція передбачає перехід у процесі пізнання від окремого знання до загального, від накопичених у процесі пізнання достовірних окремих фактів до встановлення певних закономірностей історичного процесу, формулювання законів, які, у свою чергу, сприяють пізнанню окремих явищ, фактів, процесів, тобто слугують основою дедукції – переходу від загального до окремого. Тим самим дедуктивний метод значно полегшує і прискорює процес історичного дослідження та забезпечує зображення певного історичного явища на тлі загальних історичних процесів.

**Ключові слова:** аналіз; синтез; індукція; дедукція; методологія; пізнання; історична наука; історичний процес

**Principal general research methods in historical sciences**

G. G. Krivchik, Academician V. Lazaryan Dnipro National University of Railway Transport, Dnipro, Ukraine

Most methodology works of scientific research were published in Soviet times, and therefore contain many ideological stamps. Part of the book is written somewhat arrogant and uninteresting. It raises objections and introduces some unnecessary concepts into the scientific circulation, in particular, the so-called methodological approach. The use of this concept, in our opinion, only complicates the understanding of the essence of scientific research, because between the subject and the object of research there are, firstly, methods as research tools, and, secondly, methodological principles, as the basic rules of use these tools. That's all.

The most important methods of any scientific research are such general scientific methods like analysis and synthesis. The first of these means disassembly, dismemberment of the whole into component parts, and the second -the assembly of parts into a single whole. Both of the methods are essential, because they derive from the very definition of science, which involves two interrelated processes - the study of existing and the creation of a new one.

Application of analysis in modern historical science helps to distinguish in the object of research, first of all, such basic problems as the development of economic and political relations, the internal and foreign policy of the state, cultural processes, etc. In historical works devoted to certain personalities (objects), the issues of political, social, scientific and educational, educational, entrepreneurial (and other) activities of the historical person are considered. Concerning synthesis, the application of this method involves the definition of the subject of research and the creation of the corresponding design; in historical sciences – the plot.

The second important pair of general scientific methods is induction and deduction. The induction involves the transition in the process of cognition from the individual knowledge to the general; from knowledge of a lesser degree of community to a greater degree of universality. In other words, it is a method of research and knowledge associated with the generalization of the results of observations and experiments.

Accumulation of reliable facts in the process of knowledge leads to the establishment of certain regularities, the creation of generalizations, axioms, the formulation of laws, which, in turn, contribute to the knowledge of certain phenomena, facts, processes, that is, serve as the basis of deduction – the transition from general to individual.

Methods of induction and deduction are extremely important for historical sciences. Using the method of induction,

**Цитування даної статті:** Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках / Г. Г. Кривчик // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 12. – С. 55-61.

**Citation of this article:** Krivchik, G.G. (2017). Osnovni zahalnonaukovi metody doslidzhennia v istorychnykh naukakh [Principal general research methods in historical sciences]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 20 (12), 55-61.

**Received:** 15.12.2017

**Accepted:** 28.12.2017

the historian first explores the material and written historical sources, on the basis of which then reproduces the picture of the past, shows the vital activity of historical societies, the lives of individual personalities, historical processes and phenomena.

Instead, the method of deduction allows you to use already acquired material in the subject-practical cognitive activity, in the study of specific phenomena and facts.

Thus, this method greatly facilitates and accelerates the research process. Deduction also provides a process of studying a particular historical phenomenon against the background of common historical processes. Besides, at its disposal each scientific area has a peculiar methodological complex only to it. The task of the scientist is to choose in the whole great arsenal of methods the most effective and rational precisely for his research. However, despite the fact that historical sciences have their own special-historical methods of research in their methodological arsenal, the basis of any historical research are two pairs of general scientific methods: analysis-synthesis and induction-deduction, because they are essential in science, without their application is possible only a simple gathering of facts.

**Keywords:** analysis; synthesis; induction; deduction; methodology; cognition; history; historical process

### Основные общенаучные методы исследования в исторических науках

Г. Г. Кривчик, Днепровский национальный университет железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна, Днепр, Украина

В статье рассматривается вопрос о применении в исторических исследованиях двух пар общенаучных методов познания – анализа и синтеза, индукции и дедукции. Приводятся примеры использования указанных методов основоположниками отечественной исторической науки.

Утверждается, что аналитический метод, который означает разборку, расчленение целого объекта на отдельные компоненты, помогает выделять в объекте исторического исследования прежде всего такие проблемы, как развитие экономических и политических отношений, внутренней и внешней политики, культурные процессы, а также вопросы политической, общественной, научной, педагогической, предпринимательской (и т.д.) деятельности исторических персонажей. Что касается синтеза, то применение данного метода в исторических науках подразумевает определение предмета исследования (явления), отбор необходимого фактического материала и раскрытие предмета исследования в соответствии с разработанным сюжетом сочинения.

Индукция предусматривает переход в процессе познания от отдельного знания к общему, от накопленных в процессе исследования достоверных частных фактов к установлению закономерностей исторического процесса, формулированию законов общественного развития, которые, в свою очередь, содействуют познанию отдельных явлений, фактов, процессов, то есть служат основой для дедукции – перехода от общего к частному. Тем самым дедуктивный метод значительно облегчает и ускоряет процесс исторического познания, а также обеспечивает исследование определенного исторического явления в неразрывной связи с уже познанными историческими явлениями и процессами.

**Ключевые слова:** анализ; синтез; индукция; дедукция; методология; познание; исторические науки; исторический процесс

**Постановка проблеми.** До написання даної статті її автора спонукало шире бажання допомогти молодим науковцям оволодіти методологією наукового дослідження, навичками застосування основних дослідницьких методів при написанні наукових творів. Адже знання й розуміння дослідницьких методів і принципів, вміння користуватися ними є головною ознакою професійного ставлення до наукової творчості, показником кваліфікації будь-якого науковця.

Між тим навіть просте ознайомлення з низкою дисертаційних творів та авторефератів дисертацій показує, що не всі молоді науковці достатньо володіють методологією наукового дослідження або принаймні не вміють чітко визначити методи свого дослідження, показати, як вони застосували в своїй роботі ці методи. Причому в першу чергу це стосується саме загальнонаукових методів дослідження. Відтак відповідні підрозділи часто написані формально, схожі одне на одне, буцімто написані під копірку. Складається враження, що дехто з них взагалі пише про методологію своєї творчості лише через те, що «так вимагається», а не заради обґрунтування дослідницької технології, як

це має бути. Тобто не має ніякого сумніву в тому, що питання методології науки, зокрема історичної, потребують актуалізації і подальшого дослідження з урахуванням наявної методологічної спадщини й часткового її переосмислення.

**Аналіз досліджень і публікацій.** На перший погляд здається, що на сьогодні ми маємо чимало літератури методологічного характеру. Зокрема, основам методології наукових досліджень присвячені монографії, підручники й навчальні посібники вітчизняних науковців: Г. І. Андрєєва [1], М. Т. Білухи [4], В. П. Бобилєва [6], В. М. Кислого [8], В. В. Ковальчука [9], А. Є. Конверського [14], І. С. Пятницької-Позднякової [19] та ін. Особливо великий внесок у методологію науки зробили вчені-історики, серед яких: М. А. Барг [3], І. Я. Біск [5], І. Д. Ковальченко [11], М. П. Ковальський [10], В. Ф. Коломійцев [12], Б. Г. Могильницький [17], А. В. Санцевич [20], В. К. Якунін [22] та інші корифеї, які у свій час, поза сумнівом, відіграли величезну роль у розвитку вітчизняної науки, зокрема історичної. Однак, слід визнати, що більшість наявних праць із методології наукових досліджень створені в радянські часи й містять чимало ідео-

логічних штампів. Деякі з книг написані дещо зарозуміло й мовою, яка, правду кажучи, не у всіх читачів викликає бажання осмислити їх зміст. Викликає заперечення й уведення в науковий обіг деяких зайвих понять, зокрема, так званого методологічного підходу. Вживання цього поняття, на нашу думку, лише ускладнює розуміння суті наукового пошуку, адже між суб'єктом і об'єктом дослідження існують, по-перше, методи як інструменти дослідження, і, по-друге, методологічні принципи як основні правила користування цими інструментами. Ось і все. А поняття «підхід», що вживається деякими фахівцями, – як п'яте колесо до возу.

**Метою даної статті є роз'яснення головних загальнонаукових методів – аналізу і синтезу, індукції й дедукції – та визначення їх ролі й можливостей саме в історичних дослідженнях.**

**Виклад основного матеріалу.** Як відомо, наука – це сфера людської діяльності, функцією якої є розробка й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність на основі пізнання науковцем (суб'єктом дослідження) певних фактів, подій, речей, процесів (об'єкту дослідження). Для цього науковцем-дослідником застосовуються різноманітні загальнонаукові й спеціальні наукові методи, що створені та довели свою корисність і ефективність у процесі наукової практики.

Загальнонаукові методи пізнання – це методи, що застосовуються в усіх, або в багатьох, природничих, технічних і гуманітарних науках. При цьому обов'язковим у будь-якому науковому дослідженні є застосування двох пар методів: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, які тісно пов'язані між собою, взаємодіють одне з одним і саме в такому вигляді є могутніми знаряддями дослідження в усіх наукових галузях.

Найбільш важливими методами будь-якого наукового дослідження є такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез (від грец. *analysis* – розбирання, розчленування; *synthesis* – з'єднання). Вони є сутнісними, адже впливають із самого визначення науки, яка, за великим рахунком, передбачає два взаємопов'язаних процеси: вивчення наявного та творення нового.

Аналіз – це уявне чи реальне розкладання цілих об'єктів на їх складові елементи, подальше вивчення, класифікація останніх і, образно кажучи, їх розміщення на окремих полицях за певними властивостями, якостями, ознаками. Ними можуть бути в технічних та природничих науках, наприклад, розміри, функція, колір, форма, матеріал, потужність тощо; у фундаментальних і гуманітарних науках – окремі проблеми та питання.

Просте описання явища ще не є наукою. Зокрема, не можна іменувати науковими творами, скажімо, стародавні візантійські хроніки чи русько-українські літописи, що містили описання різноманітних подій в їх хронологічній послідовнос-

ті, як, наприклад у «Літописі Самовидця»: «На початку того року (1654) присланий бывает от его царского пресвітлого величества Алексія Михайловича, всея Росії самодержца, ближній боярин и дворецкій Василиій Васи́лиевич Бутурлин из иними бояри и многими столниками и дворянами, великим послом до гетмана Хмельницкого на жадання его и усево войска запорозького, чинячи постанову, як мають zostавати под високодержавною его царського величества рукою... Того ж року, зараз на весну, его царское величество обвістивши през свого царського величества послов королеві его милости о своїх кривдах и о наступленіи на православну віру, уводячи римскую, а найбарзій унією стисненних християн, – ознаймує, же войною идет на короля полского... Того ж року слонце барзо мінілось у середу у спасівку першої недели...» [16, с. 352-354]. Щодо історії як науки, то вона починається лише тоді, коли чітко визначається об'єкт дослідження й відбувається перехід від використання суто хронологічної, порічної форми висвітлення минулого до проблемно-хронологічної форми, яка передбачає використання аналітичного методу. Так, першим науковим твором з української історії стала «Історія Малої Росії» Д. М. Бантиш-Каменського, який виділив у вітчизняному історичному процесі низку сюжетів «от водворення славян до уничтожения гетьманства» [2]. У сучасній історичній науці прийнято виокремлювати такі основні проблеми, як розвиток економічних і політичних відносин, внутрішньої і зовнішньої політики держави, культурні процеси тощо. У всіх суспільних науках аналізуються також форми державного устрою, політичного режиму, державного врядування, політичні системи, особливості ідеології в певному суспільстві у порівнянні з іншими.

Аналітичний метод широко застосовується в історичних творах, що присвячені окремим персоналіям. Так, М. І. Костомаров, який у своїй фундаментальній праці «Руська історія в життєписах визначних її діячів» намалював історичні портрети понад 70-ти осіб, кожному з них обов'язково зображував на загальноісторичному тлі, показував її родовід, формування світогляду, життєвий шлях, досягнення, внесок у розвиток держави, роль в історії [15]. Зокрема, підрозділ про князя Костянтина Костянтиновича Острозького починається зі слів про те, що «у XIV ст., коли у Східній Русі Москва закладала собою зародки єдиної Російської держави, на заході здійснювалися перевороти, які схиляли другу половину Русі до відчуження від руського світу». Далі дається характеристика його пращурів: Федора Острозького, «знаменитого своєю боротьбою за Русь проти Польщі», його правнук Костянтина Івановича, гетьмана Литовського. Детально аналізується діяльність самого кн. Костянтина Костянтиновича, київського воєводи і одного з найвидатніших людей тієї епохи, який, за

словами М. І. Костомарова, «не відзначався ні військовими подвигами, ні державними діяннями», але «знаходився у центрі розумової, діяльності, яка виникла в той час на Русі», «був рушієм розумово-релігійного відродження в польській Русі», сприяв створенню в Україні книгодрукування, відкрив у Острозі «головну школу», що стала «родоначальницею вищих навчальних закладів у Руській землі». У наш час при розгляді тих чи інших персоналій зазвичай прийнято виокремлювати такі питання, як умови формування особистості, політична, громадська, науково-педагогічна, просвітницька, підприємницька (тощо) діяльність ім'ярек.

Однак, яким би цінним і важливим не був аналіз, він ніякою мірою не є самоціллю, «кінцевою зупинкою» наукового дослідження. Він є лише основою та матеріалом для здійснення синтезу. Якщо завданням аналітичного методу є виявлення внутрішньої структури певного об'єкта, то застосування синтезу, навпаки, має призвести до з'єднання компонентів складного явища, створення нової конструкції з певною метою, певною функцією і за певним планом дослідника. У технічних науках це може бути створення певного механізму, у фізико-математичних науках – розв'язання певної задачі, у гуманітарних науках, зокрема в історії, – висвітлення явищ, що відбувалися в минулому і які прийнято визначати, як предмет історичного дослідження. Наприклад: «Інтелектуальний потенціал української політичної думки на зламі XIX-XX століть», «Україна між двома революціями: бонапартизм влади і суспільна радикалізація. 1907-1914 рр.», «Революційні процеси в Україні після повалення самодержавства», «Директорія в боротьбі за відновлення УНР» тощо [20]. Подібно до того, як це робиться в художній літературі, предмет історичного дослідження розкривається за певним сюжетом. Адже, на відміну від інших наук, історії властиві деякі ознаки художньої творчості.

Друга важлива пара загальнонаукових методів – це індукція та дедукція. Індукція (від лат. *induction* – наведення) перехід у процесі пізнання від окремого знання до загального; від знання меншого ступеню спільності до знання більшого ступеню загальності. Іншими словами – це метод дослідження та пізнання, що пов'язаний з узагальненням результатів спостережень та експериментів. У індукції розкриваються механізми виникнення загального знання. Особливістю індукції є її ймовірнісний характер, тобто якщо вихідні посилки вірні, то висновок може бути лише вірогідно істинним, тобто індукція не гарантує досягнення істини, а лише «наводить» на неї. Кожна істина має бути підтверджена практикою.

Приклади індукції містяться в багатьох творах детективного жанру, зокрема в оповіданнях Конан Дойла про Шерлока Холмса. Розслідуючи кожен злочин, детектив підмічає низку дрібниць, збирає

їх до купи й кінець кінцем розв'язує складне пошукове завдання. Так, у оповіданні «Ряба стрічка» знайий детектив при розслідуванні замаху на вбивство однієї молодої жінки й смерті іншої, об'єднує низку даних: в жіночу кімнату не можна потрапити ні через вікно, ні через двері; її ліжко було прикріплено до підлоги; дзвінок над ліжком для виклику слуг є фальшивим і слугує лише в якості містка, що зв'язує простір над ліжком з вентилятором, а той – із сусідньою кімнатою, де знаходився вбивця – вітчим жінки; вітчим любить оточувати себе всілякими екзотичними тваринами; в його кімнаті знайдено невелику чашку з молоком; вітчим зацікавлений у смерті обох своїх падчерок, оскільки саме йому належатиме тоді все майно. Висновок – старша сестра померла від отруйної змії; життя молодшої сестри загрожує та ж сама небезпека [13, с. 150-170].

Накопичення достовірних фактів у процесі пізнання рано чи пізно призводить до отримання загальних суджень, встановлення певних закономірностей, узагальнень, аксіом, формулювання законів, істинності яких доводиться практикою. Кінцева функція індукції в процесі пізнання – це розробка наукових теоретичних систем як сукупності фактів, поглядів, ідей, що пояснюють явища матеріального й духовного світів. Серед таких систем, до речі, чимало належить видатним українським ученим: О. О. Потебні (філософсько-психологічна теорія мови); В. В. Вернадському (учення про біосферу і ноосферу); І. І. Мечникову (фагоцитарна теорія імунітету); І. П. Пулюю (природа та механізми виникнення Х-променів); Є. О. Патону і Б. Є. Патону (теоретичні основи автоматичного і напівавтоматичного електрозварювання); В. М. Глушкову (загальна теорія автоматів та дискретних перетворювачів) та ін.

У свою чергу, виявлені на основі емпіричних фактів та теоретичних суджень закономірності, встановлені аксіоми та розроблені теорії в подальшому виконують роль вихідної основи для нових суджень та наукових досліджень. Тобто процес пізнання йде в зворотній бік – не від окремих фактів до отримання загального, тобто до отримання загальної картини подій, явищ, процесів, а навпаки – від загального знання певної системи речей до встановлення окремого, одиничного. Такий метод має назву дедукції (від лат. «*deduction*» – виведення). У найбільш простому вигляді дедуктивним є наступне судження: «Усі демократичні держави мають розвинену багатопартійну систему. У країні «Z» існувала лише одна партія. Країна «Z» не була демократичною. Або так: «У правових державах влада діє виключно в межах конституції та законів держави, тут діє правило: «один закон для всіх». Цього не можна сказати про країну «Y». Країна «Y» не є правовою державою».

При цьому, однак, слід мати на увазі, що істинність отриманого результату прямо залежить від



істинності вихідного загального знання. Хибна або неповна основа, на якій базуються наші судження, призводить до помилкових суджень і результатів. Подібно до тих, що допустив відомий російський етноісторик Ю. Д. Петухов, який у своєму творі «Першоджерела Русів» спочатку висловив сумнівну концепцію про створення богами Русів як першого «суперетносу» на землі, а потім «відшукував» по всьому світові їх нащадків: у Месопотамії, в Іудеї, у Стародавньому Єгипті, в Індії, у Європі тощо [18]. Утім, не так далеко від росіян відійшли вітчизняні творці «теорії» ще одного «суперетносу» – біблейських галілеян – античних галлів – сучасних галичан [7]. Оцінюючи подібні «методології», можна зауважити, що, скажімо, слова «кит», «кіт», «кат» «кут», «кутя» тощо також мають очевидну схожість, але це аж ніяк не свідчить, що вони означають речі одного порядку. Основа дедукції має бути міцною й бездоганною, підтвердженою очевидними фактами й перевіреною практикою. Бо, як кажуть у народі, на вербі груші не ростуть, на дубі вишні не рясніють.

Методи індукції та дедукції надзвичайно важливі для історичних наук. Користуючись методом індукції, історик насамперед досліджує матеріальні й письмові історичні джерела, на основі яких відтворює картину минулого, показує життєдіяльність історичних суспільств, життя окремих персоналій, історичні процеси й явища. Метод дедукції, по-перше, дозволяє використовувати вже набутий матеріал – як власний, так і чужий – у предметно-практичній пізнавальній діяльності, при вивченні конкретних явищ і фактів. Тим самим він значно полегшує й прискорює процес дослідження. По-друге, дедукція забезпечує процес дослідження певного історичного явища на тлі загальних історичних процесів. По-третє, дедуктивний метод дозволяє прийняти вірне практичне рішення в певній ситуації. Повертаючись до наведеного прикладу про розслідування Шерлока Холмса, відзначимо

його заключне, дедуктивне, ключове судження, що впливає із загальної картини злочину: вбивцею є вітчим двох сестер, його потрібно негайно заарештувати [13, с. 169].

Крім зазначених загальнонаукових і обов'язкових для будь-якого наукового дослідження методів, у процесі розвитку науки створена низка інших загальнонаукових методів, які використовуються дослідником за необхідністю й поділяються на емпіричні методи (експеримент, вимірювання, спостереження, моделювання, анкетування, опитування, тестування, інтерв'ювання тощо) і теоретичні методи (математичне моделювання, системно-структурний, порівняльний, логіко-лінгвістичний, абстрагування, ідеалізація, історичний тощо). Кожна наукова галузь має у своєму розпорядженні властивий тільки їй методологічний комплекс. Однак, останнім часом особливо плідним стає використання тих методів, що раніше не вважалися характерними для тієї чи іншої наукової галузі, зокрема, запозичення деяких методів із методологічного комплексу математичних наук гуманітарними науками й навпаки. Завдання вченого – вибрати у всьому великому арсеналі методів найбільш ефективні й раціональні саме для його дослідження. Або, за браком таких, створити власні.

**Висновки.** Хоча історичні науки мають у своєму методологічному арсеналі власні, спеціально-історичні методи дослідження, головними для будь-яких історичних досліджень завжди мають бути дві пари загальнонаукових методів: аналіз-синтез та індукція-дедукція, адже вони є сутнісними в науці, без їх застосування можливе лише просте збирання фактів. Наведені у даній статті приклади свідчать про те, що означеними методами вміло й ефективно користувалися основоположники вітчизняної історіографії, методологічний досвід яких являє собою не меншу цінність, ніж зміст їх праць.

## БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Андреев Г. И. Основы научной работы и оформление результатов научной деятельности: учеб. пособ. / Г. И. Андреев, С. А. Смирнов, В. А. Тихомиров. – Москва: Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
2. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России. От водворения славян в сей стране до уничтожения гетманства. Репринт. изд. 1903 г. / Д.Н. Бантыш-Каменский. – Москва: Direkt MEDIA, 2014. – 653 с.
3. Барг М. А. Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. – Москва: Наука, 1984. – 344 с.
4. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень: підручник / М. Т. Білуха. – Київ: АБУ, 2002. – 480 с.
5. Биск И. Я. Методология истории: курс лекций / И. Я. Биск. – Иваново: ИГУ, 2007. – 236 с.
6. Бобилев В. П. Методологія та організація наукових досліджень: підручник / В. П. Бобилев, І. І. Иванов, Ю. С. Проїдак. – Дніпро: ІМА-прес, 2014. – 644 с.
7. Каганець І. Етнічна основа християнства: гали-галілеяни-тиверці / І. Каганець. – Режим доступу: [www.ar25.org/article/etnichna-osnova-hrystyyanstva-davny-galileyany-tiverci/html](http://www.ar25.org/article/etnichna-osnova-hrystyyanstva-davny-galileyany-tiverci/html).
8. Кислий В. М. Організація наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Кислий. – Суми: Університетська книга, 2011. – 224 с.
9. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень підручник: навч. посіб. / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Київ: Професіонал, 2004. – 216 с.
10. Ковальський М. П. Основи науково-дослідницької та самостійної роботи студентів : Метод. посіб. / М. П. Ковальський. – Острого: Національний університет «Острозька академія», 2002. – 88 с.

11. Ковальченко И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – 2-е изд., доп. – Москва: Наука, 2003. – 486 с.
12. Коломийцев В. Ф. Методология истории (от источника к исследованию) / В. Ф. Коломийцев. – Москва: РОССПЭН, 2001. – 191 с.
13. Конан Дойл Артур. Рассказы. Пер. с англ. – Москва: Худож. лит., 1982. – 368 с.
14. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень: навч. посіб. / А. Є. Конверський, В. І. Лубський, Т. Г. Горбаченко та ін.; за ред. А. Є. Конверського. – Київ: Центр навч. літ-ри, 2010. – 352 с.
15. Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н. И. Костомаров. – М.: ЭКСМО, 2011. – 1024 с.
16. Літопис Самовидця // Спалах у темряві: середина XVII ст. Історія України в прозових творах та документах / Упоряд. і авт. передм. О. І. Гуржій. – Київ: Україна, 2001. – С. 338-362.
17. Могильницкий Б. Г. Введение в методологию истории / Б. Г. Могильницкий. – Москва: Высшая школа, 1989. – 175 с.
18. Петухов Ю. Д. Первоисточники Русов / Ю. Петухов. – Москва: Алгоритм: Эксмо, 2009. – 464 с.
19. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. / І. С. П'ятницька-Позднякова. – Київ: Центр навч. літ-ри, 2003. – 116 с.
20. Санцевич А. В. Методика исторического исследования / А. В. Санцевич; АН УССР, Институт истории. – 2-е изд., перераб., доп. – Київ: Наук. думка, 1990. – 210 с.
21. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. / Ред. рада: В. М. Литвин (голова) та ін. – Київ: Парламентське вид-во, 2007. – 1028 с.
22. Якунин В. К. Методология истории (в контексте историографической практики) / В. К. Якунин. – Днепр: РВВ ДНУ, 2012. – 72 с.

## REFERENCES

1. Andreev, G. I. (2004). *Osnovy nauchnoy raboty i oformlenie rezultatov nauchnoy deyatel'nosti: ucheb. posobie [The basics of scientific work and formalization of research findings: manual]*. Moscow: Finance and statistics. [in Russian].
2. Bantysh-Kamensky, D. N. (2014). *Istoriya Maloy Rossii. Ot vodvorennya slavyan v sey strane do unichtozheniya getmanstva. Reprint. izd. 1903 g. [Little Russia. From settlement of the Slavs in this country till destruction of the Hetmanate. Reprint. ed. 1903]*. Moscow: Direkt MEDIA [in Russian].
3. Barg, M. A. (1984). *Kategorii i metody istoricheskoy nauki [Categories and methods of historical science]*. Moscow: Nauka [in Russian].
4. Bilukha, M. T. (2002). *Metodologiya naukovykh doslidzhen': textbook [Methodology of scientific research: textbook]*. Kiev: ABU [in Ukrainian].
5. Bisk, I. Ya. (2007). *Metodologiya istorii: kurs lekcij [Methodology of history: a course of lectures]*. Ivanovo: IGU [in Russian].
6. Bobiliev, V. P. (2014). *Metodologiya ta organizatsiya naukovykh doslidzhen': textbook [Methodology and organization of scientific research: textbook]*. Dnipro: IMA-press [in Ukrainian].
7. Kaganets, I. *Etnichna osnova khrystyianstva: gally-galileans-tivertsy [The Ethnic Basis of Christianity: galls-galileans-tivertsy]*. Retrieved from: [www.ar25.org/article/etnichna-osnova-hrystyianstva-davny-galileany-tiverci/html](http://www.ar25.org/article/etnichna-osnova-hrystyianstva-davny-galileany-tiverci/html) [in Ukrainian].
8. Kyslyy, V. M. (2011). *Organizatsiya naukovykh doslidgen': ucheb. posobie [Organization of scientific researches: manual]*. Sumy: University book [in Ukrainian].
9. Koval'chuk, V. V. (2004). *Osnovy naukovykh doslidgen' pidruchnyk: navch. posobie [Fundamentals of scientific research textbook: manual]*. Kiev: Professional [in Ukrainian].
10. Koval's'kyi, M. P. *Osnovy naukovykh doslidnyts'koy ta samostiyanoi roboty studentiv: Metod. posib. [Fundamentals of research and independent study of students: teacher edition]*. Ostroh: National university «Ostroh Academy» [in Ukrainian].
11. Koval'chenko, I. D. (2003). *Metody istoricheskogo issledovaniya [Methods of historical research]*. Moscow: Nauka [in Russian].
12. Kolomijcev, V. F. (2001). *Metodologiya istorii (ot istochnika k issledovaniyu) [Methodology of history (from source to investigation)]*. Moscow: ROSSPEN [in Russian].
13. Doyle, A. C. (1982). *Rasskazy [Stories]*. Moscow [in Russian].
14. Konvers'kyi, A. Ye. (2010). *Osnovy metodolohiyi ta orhanizatsiyi naukovykh doslidzhen': navch. posib. [Fundamentals of methodology and organization of scientific research: manual]*. Kyiv: Center of Educational Literature [in Ukrainian].
15. Kostomarov, N. I. (2011). *Russkaya istoriya v zhizneopisaniyakh yeye glavneyshikh deyateley [Russian history in the biographies of its leading figures]*. Moscow: EKSMO [in Russian].
16. Litopys Samovydytsya. (2001). *Spalakh u temryavi: seredyna XVII st. Istoriya Ukrayiny v prozovykh tvorakh ta dokumentakh [Flash in the dark: middle of the XVII century. History of Ukraine in prose works and documents]* (pp. 338-362). Kiev. [in Ukrainian].

17. Mogil'nickij, B. G. (1989). *Vvedenie v metodologiyu istorii [Introduction to the methodology of history]*. Moscow: Vysshaya shkola [in Russian].
18. Petukhov, Yu. D. (2009). *Pervoistoki rusov [The beginnings of the Rus]*. Moscow: Algoritm [in Russian].
19. Pyatnitska-Pozdnyakova, I. C. (2003). *Osnovy naukovykh doslidzhen' u vyshchyy shkoli: navch. posib. [Fundamentals of scientific research in Higher Education: manual]*. Kyiv: Center of Educational Literature [in Ukrainian].
20. Sancevich, A. V. (1990). *Metodika istoricheskogo issledovaniya [Methods of historical research]* (2nd ed., rev.). Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
21. Litvin, V. M. (2007). *Ukrayina: politychna istoriya. XX – pochatok XXI st [Ukraine: Political History. XX – the beginning of the XXI century]*. Kiev: Parliamentary publishing house [in Ukrainian].
22. Yakunin, V. K. (2012). *Metodologiya istorii (v kontekste istoriograficheskoy praktiki) [Methodology of history (in the context of historiographical practice)]*. Dnipro: RVV DNY [in Ukrainian].

**Кривчик Геннадій Георгійович** – доктор історичних наук, професор  
 Дніпровський національний університет залізничного транспорту  
 ім. академіка В. Лазаряна  
 Адреса: 49010, м. Дніпро, вул. Лазаряна, 2  
 E-mail: gena.crivchik@ukr.net

**Krivchik Gennadij G.** – Full Prof. Dr.  
 Academician V. Lazaryan Dnipro National University of Railway Transport  
 Address: 2, Lazaryana str., Dnipro, 49010, Ukraine  
 E-mail: gena.crivchik@ukr.net